

Časopis „Poslovne studije“, 2014, 11-12:
Rad primljen: 10.03.2014.
Rad odobren: 14.04.2014.

UDK 316.334.4:338.23
DOI: 10.7251/POS1412499P
Stručni rad

Petričević mr Branko¹

UTICAJ STRANOG KAPITALA NA RAZVOJ ZEMALJA U TRANZICIJI I GLOBALIZACIJA

Rezime: *U cilju razumijevanja tržišta kapitala neophodno je znati šta se podrazumijeva pod samim kapitalom. U stvari, kapital je društveni odnos proizvodnje koji omogućava da se materijalna stvar, materijalno dobro stalno uvećava ili samo oplođuje. To je specijalno tržište na kome se trguje dugoročnim novčanim sredstvima, kapitalom i dugoročnim hartijama od vrijednosti. Tržište kapitala predstavlja institucionalno organizovan prostor, sa svim neophodnim elementima za njegovo funkcionisanje. Ciljevi tržišta kapitala su; obezbjeđenje kapitala za privredni razvoj, alokacija kapitala u najrentabilnije projekte, ostvarivanje najvećih mogućih prihoda, povećanje novčane štednje, ostvarivanje najvećih mogućih prihoda, povećanje novčane štednje, ostvarivanje maksimalnog obima kapitala itd.*

Ključne riječi: *kapital, tržište, ciljevi, materijalno, organizovano.*

JEL klasifikacija: *G29*

¹ Magistar ekonomije, doo Integra, Trg Republike Srpske 8, Banjaluka,
e-mail: benibranko@gmail.com

UVOD

Jedna od najznačajnijih pojava prošlog desetljeća bila je intelektualna konverzija političke elite prema snazi tržišta kao instrumentima ekonomske promjene. One su mehanizam koji omogućuje prijenos sredstava koje se mogu investirati od ekonomskih subjekata s finansijskim viškom prema onima s finansijskim manjkom. Ovo se postiže prodajom vredonosnih papira – dionica ili obaveznica – onima koji imaju višak sredstava. Radi se o postindustrijskoj civilizaciji, u tim zemljama sa visokim životnim standardom, promjenjenom socijalnom strukturom i kvalitetom načina rada i života, dio koji se odnosi na proces globalizacije, tranzicije i kretanje tržišta kapitala u ovim uslovima. Brojne, do juče nezavisne zemlje, ponovo padaju u oblike nekolonijalne zavisnosti preko tehnološkog i finansijskog dužničkog ropstva. Znači da je u procesu globalizacije na meti nacionalni suverenitet brojnih zemalja svijeta, a prije svega zemalja u razvoju. Globalizacija, u svom recentnom intenzitetu, i tranzicija, u svojim pokretačkim motivima, zahtjevima i konzekvencijama, istodobno su istorijske činjenice, zato smatram da je ova tema vrlo interesantna za razvoj našeg društva, i mislim da je primjenjiva.

1. ISTORIJSKI RAZVOJ TRŽIŠTA KAPITALA

Jedna od najznačajnijih pojava prošlog desetljeća bila je intelektualna konverzija političke elite prema snazi tržišta kao instrumentima ekonomske promjene. Sedamdesete godine vidjele su rast liberalnih ekonomskih ideja što je izazvalo dominaciju u ekonomskoj ulozi države. U osamdesetim godinama, ovo je rezultiralo nepromišljenom žurbom stranaka desnice i ljevice da stave naglasak na tržište kao na sredstvo postizanja socijalnih i ekonomskih ciljeva. Proces je kulminirao početkom raspada komunističkog bloka u Istočnoj Evropi i pokušanom zamjenom planske ekonomije i tržišno orijentisanim sustavom alokacije unutar samog SSSR.

Novi obrasci međunarodnih plaćanja uzrokovani rastom cijena nafte u 1970-im godinama proizveli su mnoge mehanizme koji su mogli odgovoriti nastalim finansijskim tokovima. Posebno tržište konzorcijskih kredita, kojima je grupa poslovnih banaka omogućavala zajmove suverenim državama trećeg svijeta i komunističkog bloka, postalo izuzetno važno. Tzv. tržišta euro – valuta već su rezultirala većim stupanjem internacionalizacije u 1960-im godinama, ali se to ubrzalo kao rezultat porasta cijene nafte. Postupak oporavka svjetske ekonomije, od stagnacije 1970-ih doveo je do razdoblja održivog rasta u 1980-im godinama što je znatno povećalo realne prihode i možda još više oporavilo stope profita u kapitalističkom svijetu do stupnja koji je zadnji put dosegnut 1960-ih godina. Ovo je proizvelo veće tokove štednje u cijelom svijetu.

Japan, i u manjem opsegu, Zapadna Njemačka bili su primarni izvori ovih tijekomova štednje dok su USA postale najveći neto korisnik. Smanjenje stope inflacije u 1980-im ohrabrilo je povjerenje ljudi u finansijske vrednosne papire, pogotovo obaveznice i ostale instrumente sa fiksnom kamatom. Istodobno su privatizacija javne imovine i neprekidan oporavak tržišta trajnog kapitala, od niske razine 1974. g. do sloma 1987. uzrokovali neviđen interes na tržištu kapitala. Dok je slom izazvao novi oprez, činjenice da ekonomije koje su taj šok pretrpjele nastavile rasti jače nego prije, pokazala je do sada ne sumnjivu elastičnost tržišnih ekonomija prema tako velikim šokovima (Foley 1998, 1- 2).

2. ULOGA FUNKCIJA TRŽIŠTA KAPITALA

2.1. Tržište kapitala

Pojmovno odražanje tržišta kapitala ukazuje da je predmet trgovanja na ovom tržištu kapital koga njegovi vlasnici ukazuju (investitori) prodaju, a preduzetnici korisnici kupuju. Dakle i ovde je prisutan klasični pristup i odnos ponude, i odnos tražnje, odnosno prodavca i kupca. Oni stupaju u

kupoprodajni odnos. Stupanje u kupoprodajni odnos, predmet kupoprodaje ima uvijek kapital. Razumljivo, osnovni osnovni uslov uspostavljanje kupoprodajnog odnosa je cijena, koja uvijek ima tendenciju suprotnih interesa. Ta suprotnost se ogleda u tome što kupac uvijek nastoji da kapital kupi po što je moguće nižoj cijeni, a prodavac nastoji da proda kapital po što većoj mogućoj cijeni. Upravo u tome, tj. u jedinstvu interesa predmeta kupoprodajnih odnosa i u suprotnosti interesa sadržanih u kupoprodajnoj cijeni, sažeta je sva mudrost trgovanja kapitalom. Na koji način i na koji stepen saglasnosti kupca i prodavca se postiže, zavisi i uspješnost funkcionisanja tržišta kapitala.

Naprijed navedeno ukazuje da je osnovna funkcija tržišta kapitala da: kupac, tj. korisniku kapitala omogući kupovinu ili posjedovanje određenog iznosa njemu nedostajućeg i preko potrebnog kapitala, po njega najpovoljnijim tržišnim uslovima, i prodavcu, tj. vlasniku kapitala, omogući prodaju viška kapitala po najpovoljnijim uslovima. Ostvarivanje navedene funkcije na optimalnom nivou predstavlja cjelokupnu filozofiju tržišnih odnosa svih učesnika na tržištu kapitala (Sejmenović 2008, 93).

2.2. Funkcije tržišta kapitala

Tržišta kapitala imaju brojne važne funkcije. Prvenstveno, one su mehanizam koji omogućuje prijenos sredstava koje se mogu investirati od ekonomskih subjekata s finansijskim viškom prema onima s finansijskim manjkom. Ovo se postiže prodajom vredonosnih papira – dionica ili obaveznica – onima koji imaju višak sredstava. Kao rezultat, poduzeća, vlade, lokalne vlasti nacionalne organizacije i sl. imaju pristup većom količinama kapitala, nego što bi bio raspoloživ da se moraju osloniti isključivo na stvaranje sopstvenih izvora.

To je tzv. primarno tržište gdje se ugovaraju nove emisije trajnog kapitala ili zaduženja u obliku potpuno novih emisija kapitala ili u obliku ponude postojećim investitorima. U bilo kojem slučaju zainteresirana organizacija dobija svjež novac u zamjenu za finansijsko potraživanje. Za preduzeće

finansijsko potraživanje može biti u obliku trajnog kapitala (dionice) ili možda zaduženja (obveznice) dok državne vlasti redovito emituju obveznice. Kotirati na berzi vredonosnih papira glavna je prednost preduzećima koja su na berzu uvrštena kada trebaju dodatni kapital premda, kao što će mo vidjeti to se ne događa u tako velikom obimu kako se često predpostavlja.

Druga funkcija tržišta kapitala možda je predmet veće pažnje – ono djeluje kao sekundarno tržište za vredonosne papire koje su mogli biti emitovani u prošlosti. Tržište dozvoljava vlasnicima dionica ili obveznica da ih prodaju brzo i tako osigurava stepen likvidnosti koji inače nebi bio izvediv. Postojanje sekundarnog tržišta čini djelovanje primarnog tržišta efikasnijim. Odlučujući o investiciji u ova specifična finansijska sredstva, investitor osjeća sigurnost da nije sputan, već može pretvoriti svoja ulaganje ponovo u novac u bilo koje vrijeme. Sekundarno tržište, drugim riječima, omogućuje neprekidnu realokaciju finansijskih sredstava između različitih investitora, dozvoljavajući jednima da prodaju takva sredstva dok drugi mogu koristiti svoj višak sredstava da bi ih kupili. Glavni korisnici tržišta kapitala su poduzeća, suverene vlade i nad-nacionalna tijela kao što su Svjetska banka ili Europska investicijska banka (Foley 1998, 6 – 7).

2. 3. Država kao investitor ili korisnik kapitala

Kada je riječ o ulozi države kao investitora ili korisnika kapitala, treba istaći dvije specifičnosti koje prate državu u ovoj ulozi. Naime, država se na tržištu kapitala može javiti u ulozi investitora ili korisnika kapitala, i istovremeno u obe uloge zajedno, tj. kao investitor i korisnik. Ova dvostruka uloga dodatno ukazuje na mjesto i značaj države u funkcionisanju tržišta kapitala.

Druga specifičnost uloge države na ovom području izražena je u njenoj mogućnosti da i ovu svoju ulogu koja ima dvostruki karakter kombinuje i koristi u realizaciji drugih funkcija, a prije svega u realizaciji funkcije regulatora na tržištu kapitala. Država svoju ulogu investitora ili korisnika

kapitala, koristi i u regulisanju ponude i tražnje na tržištu kapitala. U tom smislu će se država, u slučaju kada je tržište kapitala skupo, prenapregnuto ili teško, što je posljedica daleko veće tražnje od ponude, pojaviti kao investitor i na taj način amortizovati negativne tržišne oscilacije. Obrnuto, u slučaju kada je tržište jeftino ili opušteno, što je posljedica daleko veće ponude od tražnje, država će se tako pojaviti na tržištu kapitala u ulozi korisnika i na taj način obezbjediti stabilnost u funkcionisanju tržišta kapitala (Pušara 2012, 93).

3. PREDNOSTI NA TRŽŠTU KAPITALA

Rast

Pristup vanjskim izvorima dozvoljava preduzeću brži rast: sposobnost nabavljanja dodatnog kapitala znatno je lakša i uspješnija kada preduzeće kotira na berzi. Rast se može ostvariti kroz unutrašnji organski proces ili sticanjem drugi preduzeća.

Položaj

Kotacija na berzi daje preduzeću položaj koji često omogućuje dobijanje bankovnih kredita pod povoljnim uslovima nego kod organizacije slične veličine, ali koja ne kotira na berzi. To, takođe, pomaže reklamiranju preduzeća i predstavlja ga široj klijenteli. Dovoljno veliko preduzeće koje kotira na berzi može koristiti međunarodne izvore kapitala posudbom i emisijom trajnog kapitala u drugim zemljama ili kroz Eurotržište.

Fleksibilnost

Raspoloživost finansiranja kroz berzu dozvoljava preduzeću fleksibilniju kapitalnu strukturu. Moguće je lakše mijenjati finansijsku strukturu organizacije – mijenjajući omjer kredita i trajnog kapitala kako bi se finansiralo pod najjeftinijim uslovima. Emisije se mogu organizovati ne samo za konvencionalne vredonosne papire, već i za kombinirane kao što su obveznice s opcijom konvertiranja u dionice kasnije u budućnosti ili s pridruženim varantima.

Realizacija imovine

Vlasnici preduzeća mogu, prodajom dionica, koristiti berzu kako bi relizovali dio svoje imovine. Rast preduzeća odražava se na vrijednost dionica i izvorno ulaganje u nekoliko hiljada dionica može predstavljati izuzetno vrijedno potraživanje na sredstva preduzeća. Međutim, tako dugo dok nema tržišta dionica, pojedinac je veoma vezan svojim posjedom i jednostavno je papirnati milioner. Nadalje, vrijednost dionica je očito osjetljiva na promjene prilika preduzeća. Izlazak u javnost nudi pojedincu mogućnost da proda sve ili dio svoje imovine i pretvori ta sredstva u novac što može koristiti za diverzifikaciju imovine tog istog pojedinca.

4. NEDOSTACI NA TRŽIŠTU KAPITALA

Izloženost javnosti

Odluka o dobijanju kotacije na berzi vredonosnih papira donosi sa sobom i obavezu objavljivanja informacija o preduzeću. Ovo objavljivanje prelazi minimalne pravne zahtjeve određene zakonodavstvom o preduzećima. Pobrodniža informacija o preduzeću, njegovim tržištima, strukturi kapitala

itd. Traži se posebno u vrijeme emisije vredonosnih papira kada treba sačiniti vrlo detaljnu obavjest. Količina informacija i učestalost izvještavanja se povećava. Ovo predstavlja dodatne troškove u obliku prikupljanja informacija i revizije, te dodatne smetnje preduzeća.

Pritisak investitora

Strah od javnosti djeluje kao korisna provjera djelovanja menadžmenta preduzeća, a pritisak investitora može predstavljati daljnje sputavanje. Iako nije pretjerano uobičajeno, ima značajnih promjena primjera promjene politike preduzeća zbog pritisaka odozdo. Kao rezultat, menadžeri se mogu naći u mnogo manjem manevarskom prostoru u pogledu politike investiranja, no što je to slučaj u privatnim preduzećima.

Sticanja

Postoji opasnost u prednosti koju daje sposobnost rasta putem sticanja preduzeća: i samo je to preduzeće ranjivo prema pretnji preuzimanja. Neki promatrači smatraju to kao mehanizam kojim se postiže veća efikasnost bilo odbacivanjem perspektivnog grabežljivca bilo kao rezultat dolaska naprednijeg menadžmenta. Pretežno vlasništvo institucija nad blokovima dionica može biti posebno značajno u ovom smislu kao što može biti dovoljno za korporativne napadače da uvjere nekolicinu glavnih dioničara da se odvoje od svojih dionica

Odavanje povjerljivih informacija

Ovo je praksa iskorištavanja privilegovane informacije koja je osjetljiva na cijenu da bi se postigla prednost kod kasnijih promjena cijena dionica. Ne zna se koliko je prisutna prodaja informacija, premda je bilo brojnih

objelodanjenih slučajeva u USA i Velikoj Britaniji. Postoji velika javna sumnja da je do nadaleko raširena praksa. Međutim, ovo je prijeporno i nesređeno područje raspravljanja: neki akademici stoje na stanovištu da je to zločin bez žrtve koji upotpunjuje korisnu ekonomsku funkciju povećanja informacijske učinkovitosti tržišta dok drugi vide u tome krađu od dioničara koje se drži u neznanju i nisu u mogućnosti profitirati od te informacije (Foley 1998, 10 – 12).

5. KONCENTRACIJA I CENTRALIZACIJA SVJETSKOG KAPITALA

Koncentracija i centralizacija; svjetskog kapitala u savremenom svijetu dostigla je neslućene razmjere. U visoko razvijenim zemljama danas je koncentrisano preko 92% finansijskog kapitala, izvršena je koncentracija novih tehnologija i inovacija sa gotovo 98% svih otkrića u svijetu. Radi se o postindustrijskoj civilizaciji u tim zemljama sa visokim životnim standardom, promjenjenom socijalnom strukturom i kvalitetom načina rada i života. Nasuprot tome je nerazvijen svijet (zemalja u razvoju), u kojima živi 80% stanovništva, sa svega 12 procenata industrijske proizvodnje, 10-17% procenata izvoza, 16-20% društvenog proizvoda, sa visokim spoljnim dugom koji djeluje poput zategnute omče, jer je za neto otplatu dugova odlazi gotovo 30% njihovog društvenog proizvoda, a najvećem broju cjelokupna nacionalna štednja. Neadekvatnim odnosima globalne razmjene ove zemlje gube više sredstava nego što je ukupna godišnja javna pomoć tim zemljama. Danas preko 500 transnacionalnih kompanija kontroliše najveći dio svjetskog bogatstva, a 358 milijardera, protagonista krupnog kapitala, ima veće bogatstvo nego 45% svjetskog stanovništva (odnosno 2,6 milijardi ljudi).

Slika nejednakosti u svijetu; može se ilustrovati sljedećim podacima: 20% stanovništva raspolaže sa više od 80% svjetskog dohotka, poslijeratne disproporcije u razvoju na relaciji “sjever – jug” iznosile su 1:3, a danas su 1:1000, najnerazvijenije zemlje svijeta kasne u razvoju skoro 350

godina u odnosu na najrazvijenije. Svi ovi indikatori govore da je uprkos tehnološkom napretku i globalizaciji savremeno društvo kao svjetski sistem radikalno podjeljeno na razvijenu, zavisnu svjetsku poluperiferiju i periferiju. U takvoj trodjelnoj slici svijeta uspostavljeni su neravnopravni i nepravični ekonomski, politički, kulturni i komunikacijsko – informativni odnosi. Sadašnji globalni kapitalizam izraz je komunikaciono-finansijske revolucije i rasta multinacionalnih kompanija koje su svojim polugama moći u lovu sa profitom premrežile planetu i koje imaju imperijalnu težnju da prekrajaju ekonomsku političku kartu savremenog svijeta. Brojne, do juče nezavisne zemlje, ponovo padaju u oblike nekolonijalne zavisnosti preko tehnološkog i finansijskog dužničkog ropstva. Znači, da je u procesu globalizacije na meti nacionalni suverenitet brojnih zemalja svijeta, a prije svega zemalja u razvoju (Bodiroža 2008, 5 – 6).

6. INTERNACIONALIZACIJA I GLOBALIZACIJA

Posljednjih dvadesetak godina poimanje i proučavanje kapitalizma i njegovog odnosa sa nacionalnim državama je ušlo u jednu novu fazu. Taj novi period fundamentalne transformacije savremene svjetske privrede u literaturi se naziva globalizacija. Savremeno društvo odslikava sve veći stepen integracije između ljudi u različitim državama koja se ispoljava kroz sve veći obim trgovinske razmjene, kretanje kapitala, strane investicije, migracije ljudi i sl. Ali, uporedo sa kvantitativnim promjenama dolazi i do kvalitativnih promjena u načinu na koji država učestvuje u privrednom životu date zemlje. Odnosno, možemo reći, da se u ove prve promjeni uzrok, a druge posljedica.

Mada se u literaturi javlja veoma veliki broj različitih tumačenja i objašnjenja efekata procesa globalizacije na pojedinačne nacionalne privrede, radničku klasu, ekonomsku politiku, životni standard i sl., sama definicija globalizacije je kod svih autora slična.

6. 1. Globalizacija

Pod globalizacijom u ekonomskoj sferi i literaturi se podrazumijeva rastuća internacionalizacija privredne razmjene i proizvodnje, napuštene regulacije finansijskih i trgovačkih tokova, što dalje vodi sve većoj mobilnosti kapitala, dobara usluga i rada.

Globalizacija takođe podrazumijeva i kvalitativnu promjenu konkurencije na svjetskom nivou, novu dislokaciju i realokaciju ekonomskih aktivnosti unutar i između jedne države, kao i rastuću konkurenciju između država, kada je u pitanju visina poreskih stopa.

Silbert i Klod su definisali globalizaciju kao proces pretvaranja zasebnih nacionalnih privreda u integrisanu svjetsku privredu.

To pretvaranje se odvija najviše putem međunarodne trgovine, međunarodnog kretanja proizvodnje (kapitala i rada) i međunarodne difuzije tehnologije. Međutim, ovom prilikom smatramo da je najsigurnatativnija definicija koju je je dao Kolodko.

Kolodko; prema njemu, globalizacija predstavlja formiranje liberalizovanog i integrisanog svjetskog tržišta dobara i kapitala i stvaranja novog međunarodnog institucionalnog poretka koji olakšava ekspanziju proizvodnje, trgovine i finansijskih tokova na svjetskom nivou.

Kolodko, kao i većina autora, smatra, da globalizaciju ne treba vezati samo za posljednje dvije decenije XX vijeka, kao i to da globalizacija nije završen i ireverzibilan proces.

U literaturi se danas sve više javljaju rasprave na temu da li smo još daleko od globalizovane svjetske privrede ili je globalizacija uveliko u toku, odnosno možda već pri kraju. Iako sa sigurnošću još uvijek ne možemo tvrditi da li postoji u potpunosti globalizovana svjetska privreda, jasno se uočava trend u tom smjeru. Naime, ekonomija i tehnologija guraju sve nacionalne privrede ka sve većoj međusobnoj integrisanosti. Pa čak i onda kad se ekonomska kretanja iz raznih razloga usporavaju, informatička tehnologija djeluje kao nezavisan faktor ubrzavanja globalizacije.

Međutim, Kolodko ističe da isto tako što postoje faktori koji ubrzavaju globalizaciju, postoje i oni koji je usporavaju, pa čak i poništavaju njene efekte. Samim tim globalizacija, prema ovom autoru, nije ireverzibilan proces. Uvijek postoji mogućnost da opstanu ili se ponovo pojave stare ekonomske ili političke podjele koje ograničavaju slobodnu trgovinu i nesmetanu međunarodnu poslovnu saradnju, pa čak i da se pojave sasvim nove.

Prema Kolodku postoje tri faktora koja ubrzavaju proces globalizacije i njegovu intenzifikaciju i od čije kombinacije zavise njeni rezultati. Ukoliko jedan od ovih elemenata nedostaje (što se često dešavalo u prošlosti, a ne može se isključiti da se neće dešavati i ubuduće), globalizacija ima za rezultat parcijalne, i u ekstremnim slučajevima katastrofalne rezultate (na primjer, ratovi) za pojedinačne privrede.

Ti elementi su:

- karakter tehnološkog progressa;
- zrelost političkih odnosa i
- dostignuto teorijsko znanje i praktične ekonomske vještine.

Prema Kolodku, ova tri elementa su danas toliko isprepletana da je veoma teško precizno odrediti uticaj svakog od njih na odvijanje procesa globalizacije. Različiti autori imaju različit pristup ovim specifičnim faktorima, precjenjujući ili podcjenjujući njihov relativni značaj. Međutim, svi oni, kako kaže Kolodko, priviđaju činjenicu da je samo jedna tačno određena kombinacija ova tri faktora mogla dovesti do sadašnjeg obima liberalizacije i integracije u svijetu.

Voters; sa druge strane, prema analizi sociologa Votersa globalizacija je najviše uzela maha u oblasti finansijskih tržišta i organizacione ideologije, dok su njeni efekti najmanje prisutni na tržištu rada. On smatra da je ključni faktor razlikovanja "simbolizacija", odnosno stepen u kojem je u nekoj oblasti manje ili više zastupljena standardizacija informacionih tokova. One aktivnosti koje su više unifikovane po pitanju prenosa informacija, kao što su trgovina, usluge ili investicije, postaju „globalizovanije“, jer se tokovi informacija ne mogu geografski ili vremenski ograničiti, kao što

je to slučaj materijalnim elementima. Zbog toga tržište radne snage, kao „opipljivog“ resursa, ostaje kontrolisano i regulisano u skladu sa individualnim preferencijama, a samim tim i manje globalizovano. Dakle, isti autor, smatra da se materijalni odnosi uspostavljaju na lokalnom nivou (što svoju podlogu nalazi u marksističkoj teoriji), odnosi političke moći na internacionalnom nivou, dok se simbolizacija uspostavlja na globalnom nivou. Samim tim, kako se određeni sektor društvenog života pomjera od dominacije materijalnog preko dominacije političke moći do „simboličkog“, tako postepeno postaje globalizovaniji.

7. OSNOVNI ELEMENTI PROCESA GLOBALIZACIJE

Postoje tri osnovna i jasno izdiferencirana pravca razvoja svjetske privrede u periodu od 1870. do 1914. godine, odnosno u periodu koji neki autori često nazivaju prvim talasom globalizacije. Prvo, u tom periodu je došlo do ubrzanog razvoja transportne i komunikacione mreže koja je fizički povezivala različite dijelove planete, a posebno veliki značaj su imale željeznica, pomorstvo i telegraf. Drugo, došlo je do ubrzanog porasta trgovinske razmjene koju je pratila sve veća zavisnost jednih zemalja od drugih, Naročito između relativno industrijalizovanih zemalja Zapadne Evrope i njihovih trgovinskih partnera. Treća karakteristika globalizacije iz pomenutog perioda bili su sve veći tokovi kapitala, najčešće u vidu direktnih investicija, koje su inicirala evropska preduzeća, dok su odredišta bila neindustrijalizovana područja.

Marks; u ovom periodu postavlja prvu teoriju kapitalističke globalizacije. Prema njegovom shvatanju kapitalizam nastoji da prevaziđe nacionalne granice i, razvijajući transportna i komunikaciona sredstva, da obuhvati najudaljenije dijelove svijeta. Pri tome neumorno, pokušava da proširi svoja tržišta na cijeli svijet i da pod svoje okrilje stavi što veći dio radne snage. Nezavisno od ovakvog Marksovog stava, jasno je da je kapitalizam vodeća poluga ekonomske globalizacije, jer zahvaljujući svojim pojedinačnim institucijama poput finansijskih i robnih tržišta, kolektivnih ugo-

vora ili prava vlasništva, olakšava ekonomsku razmjenu na velikim udaljenostima. Upravo iz tih razloga, mnoge teorije globalizacije su i nastale iz Marksovog shvatanja da je globalizacija (mada sam Marks taj proces ne naziva tim imenom), u suštini zasnovana na ekonomskim osnovama. Kako se kapitalizam dalje širi svijetom, dolazi do internacionalizacije društvenih odnosa koji se nazivaju klasama.

Dalje se u literaturi javljaju dvije grupe autora. Jedni smatraju da se međunarodni klasni sistem sastoji od stalne borbe između zemalja centra i periferije, odnosno radničke klase u razvijenim zemljama koja postepeno postaje „savremena buržoazija“ i radničke klase, proleterijata, u zemljama trećeg svijeta. Drugi autori, pak, smatraju da postoji jedna unifikovana globalna kapitalistička klasa koja efektivno i uspješno „upravlja planetom“ prema svom nahođenju. Međutim, bez obzira na različita tumačenja, pomenuli smo ranije da globalizacija podrazumijeva ubranu ekonomsku interakciju između ljudi u različitim zemljama, koja se ostvaruje na višem nivou, što vodi kvalitativnom pomaku u odnosima između država i nacionalnih privreda. Osnovni elementi procesa globalizacije proizilaze iz promjena u globalnim obrascima ekonomske aktivnosti (Mitrović 2006, 112 – 117).

8. ODNOS PROCESA GLOBALIZACIJE I TRANZICIJE

Istovremeno sa shvatanjem činjenice da je globalizacija proces koji ne možemo zaustaviti niti uticati na njega, prisutan je i strah od njenih posljedica na male nacionalne ekonomije, a posebno na ekonomije u tranziciji. Dok su se u svijetu odvijali procesi integracije i globalizacije, na prostorima bivše SSSR-a i SFRJ dezintegracioni procesi doveli do procesa stvaranja mnogih malih država, kojima prvo predstoji obnavljanje međusobnih veza, pa tek onda uključivanje u svjetske ekonomske tokove.

Čak i američki naučnici priznaju da “krediti i političke preporuke Zapada ne samo da nisu zaustavili, nego su i pomogli razvoju mnogih negativnih procesa u Rusiji; padu obima proizvodnje; kriminalizaciji ekonomiji

i društva, bjekstvu kapitala u inostranstvo, porastu nezaposlenosti i sl.“ Vodeći ekonomista Svjetske banke – J. Stiglić, upozorava da je proces tranzicije u Rusiji zasnovan na modelu „šok terapije“ zbog čega je nastao samo šok, dok je terapija izostala. Zato u savremenoj nemarksističkoj misli dominira kritički odnos prema negativnim posljedicama globalizacije i njihovo povezivanje sa obnovom imperijalističkih ambicija najmoćnijih država.

Svjetski ekonomski poredak; je doveo do toga da se razvijene zemlje još više bogate, a nerazvijene zemlje ne samo da relativno ne popravljaju svoj položaj, već stagniraju, ili čak, apsolutno siromaše, dok su zemlje u tranziciji u krajnje nezavidnom položaju. U izvještaju Organizacije za industrijski razvoj pri UN za 2006. godinu, procjenjuje se da je raskorak između 20 odsto najsiromašnijih porastao u 21. vijeku za preko 50 odsto i predvđa se dalje povećanje nejednakosti, kao rezultat procesa globalizacije.

U našoj stručnoj javnosti u shvatanju pojma globalizacije dominiraju njezovi neekonomski aspekti, prije svega politički. Sve negativne konotacije ovog pojma se vezuje za Sjedinjene Američke Države i globalizacija shvata kao “izraz interesa transnacionalnih kompanija i SAD, koje teže da, postanu lider globalne unifikacije svijeta“.

Istovremeno, socijalna suština različitih oblika (strategija) globalizacije ogleda se u tome što je neoliberalna globalizacija u funkciji snaga krupnog kapitala i nejednake raspodjele društvenog bogatstva. Bez obzira na političku orijentaciju, u našoj teoriji je opšteprihvaćena neophodnost integracije u evropsku privredu: uz uvažavanje specifičnosti balkanske paradigme razvoja, u čijoj osnovi leži teza o organskim zajednicama i sveslovenskoj duhovnoj zajednici, koju treba respektovati zbog našeg kulturnog nacionalnog identiteta; uz klasični odnos prema američkoj inicijativi SECI i CEFTA (2006), koja na balkan gledaju instrumentalno, tj. sa stanovišta globalizacije, neophodno je da balkanski narodi i države ostvaruju međusobnu saradnju i reintegrišu se u Evropsku uniju i da, koliko je moguće, u tom kontekstu grade sopstvenu autonomiju regionalnu koncepciju razvoja.

Globalizacija predstavlja proces sveobuhvatne rastuće integracije nacionalnih tržišta. Paralelno sa integracijom odvija se i proces stapanja tranzi-

cionih ekonomija u međunarodno, svjetsko tržište. Procesu putem kojih se odvija globalizacija jesu liberalizacija, odnosno deregulacija međunarodnih trgovinskih i finansijskih tokova. Za izlazak iz krize zemalja u tranziciji i za njihov dalji razvoj, neophodne su i liberalizacija i globalizacija. Ključni faktor koji je doveo do narastanja globalne tržišne konkurencije odnosi se na tehnološki napredak, prije svega sferi kompjuterske i telekomunikacijone tehnologije. Moderne proizvodne snage i nove tehnologije mogu osloboditi prostor za slobodnu, zdravu kompeticiju i stvaralaštvo, ali i služi manjini bogatih za rasprostiranje novih oblika eksploatacije i ugnjetavanja u savremenom svijetu.

Informaciona tehnologija; bilježila je dinamičan rast posljednjih decenija, a sigurno je da će se taj trend u budućnosti nastaviti. Značajan tehnološki napredak doprineo je bržem povezivanju učesnika, ali povećanoj osjetljivosti globalnog finansijskog tržišta. Fluktuirajući kursevi stvorili su širi prostor za globalnu trgovinu i kretanje novca i kapitala koje ne mora proistići iz ekonomske aktivnosti (poput proizvodnje, potrošnje ili trgovine), već upravljano ostvarivanjem razlika iz trgovine kursovima. Informaciona tehnologija kreirala je put visoke mobilnosti kapitala kroz pojednostavljenje transfera. To je otvaralo mogućnosti da tokovi kapitala rastu brže nekoliko puta od tokova svjetskog izvoza ili realnog BDP-a. Pored stvaranja mreže globalnog informatičkog servisa, pojava institucionalnih investitora sa iskazanom spremnošću za prenos finansijskih sredstava izvan nacionalnih granica u potrazi za portfolio nagradama, doprinjela je globalizaciji tržišnih aktivnosti.

Tržišta tranzicionih ekonomija; poseban značaj u razvoju globalnog investiranja imaju tržišta tranzicionih ekonomija koja predstavljaju stimulan ambijent za investiranje stranog kapitala. Da bi pojačala konkurentnost domaćih institucija i firmi svaka tržišno orijentisana zemlja, a prije svega zemlja u tranziciji, mora da sprovodi deregulaciju i liberalizaciju sopstvenih ekonomija. Na taj način stvaranjem sistema koji odgovaraju zahtjevima svjetskog tržišta stvara odgovarajuća klima u kojoj se konkurentnost domaćih institucija podiže na viši nivo, uz odgovarajuće koristi koje ima i sama tranziciona ekonomija kroz ubrzanje i restrukturiranje i

stvaranje klime za ubrzani rast. To znači, da globalizacija u sebi ne nosi potencijale rizike i mogućnosti rastuće nestabilnosti, što se može manifestovati kroz pojavu regionalnih valutnih kriza. Globalizaciju svjetske ekonomije karakteriše porast međunarodne međuzavisnosti s jedne, i neistovjetnosti, sa druge strane. U sveobuhvatnom procesu, prednjači ubrzana globalizacija finansijskih tržišta, što je u skladu sa trendom dominacije finansijskog nad realnim sektorom privrede.

Proizvod globalizacije i procesa unutar nje; (liberalizacija, internacionalizacija i deregulacija) najčešće jeste:

- spori rast svjetske privrede, koji ne omogućava stvaranje neophodnog nivoa zaposlenosti, sa zadovoljavajućim zaradama i smanjenje siromaštva;
- spori rast svjetske privrede akcentiran je dugoročnom divergencijom između brzine razvoja razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, unutar samih zemalja u razvoju pooštavaju se razlike u stepenu razvijenosti;
- finansijski sektor razvija se brže u odnosu na industrijski sektor i u odnosu na investitore; trgovina postojećom imovinom često je u zaostatku u poređenju sa stvaranjem prihoda kroz novo investiranje;
- kapital povećava učešće u novoostvarenoj vrijednosti, na štetu rada, i time što se odvija u razvijenim zemljama i u zemljama u razvoju;
- rast nejednakosti u zaradama između viših i nižih kvalifikacija postaje svjetski problem;
- nestajanje srednje klase postaje ključna karakteristika raspodjele u razvijenim zemljama, i
- skoro u svim zemljama dolazi do porasta nesigurnosti u vezi sa zaposlenošću i prihodima (Petković i Petković 2011, 83 – 85).

ZAKLJUČAK

Zemlje u tranziciji se suočavaju sa brojnim problemima koji usporavaju process investiranja i prikupljanja sredstava putem emisije vredonosnog papira, ali će se u budućnost ovakav trend mijenjati. Cilj je stvoriti takvo tržište koje će biti slično finansijskim tržištima razvijenih zemalja, i koje će privući investitore za veća ulaganja u našu zemlju. Najvažniji korak za smanjenje rizika i poboljšanje klime za razvoj tržišta kapitala je nužnost da vlasti imaju jasnu viziju budućeg razvoja i u tom pravcu da razvijaju i ažuriraju zakone, jačaju i formiraju institucije važne za ovaj segment djelovanja i obrazuju kvalitetne i sposobne buduće kadrove kao nosioce razvoja. Razvijanje povoljne investicijske klime, kod nas stvara neophodne uslove i okvir u kome se može razvijati finansijski sistem. Zbog specifičnosti ove teme, i zbog njene zanimljivosti pogotovo zbog situacije u kojoj se nalazi naša zemlja za vrijeme ekonomske krize, mislim da je ova tema veoma interesantna za razvoj našeg društva.

LITERATURA

1. Foley, Bernard, J. 1998. „*Tržišta kapitala*”, Zagreb: Mate doo.
2. Sejmenović, Jovan. 2008, „*Akcionarstvo i hartije od vrijednosti*“, Banjaluka: Univerzitet za poslovne studije.
3. Pušara, Milorad. 2012. „*Međunarodno bankarstvo*“, Banjaluka: štamparija Brane Ivankovića.
4. Mitrović, Đorđe. 2006. „*Zemlja u tranzicij i globalizacija ekonomski i institucionalni aspekti*”, Beograd: Beoknjiga.
5. Bodiroža, Mladen M. 2008. „*Međunarodna ekonomija*”, Banjaluka: Univerzitet za poslovne studije.
6. Petković, L. Todor i Petković Mirko, dipl. ekon. April 28th – April 29th 2011. „*Trijada promjena – globalizacija, međunarodni monetarni fond i tranzicione*”

Branko Petričević, MSc

INFLUENCE OF FOREIGN CAPITAL ON DEVELOPMENT OF COUNTRIES IN TRANSITION AND GLOBALISATION

Summary: *In order to understand capital markets, it is necessary to know what exactly capital is. Capital is a social relation of production that enables constant increase of material goods or their multiplication. That is a specific market on which long-term pecuniary means, assets and long-term securities are traded. Capital market is institutionally organized space with all necessary elements for its functioning. The objectives of the capital market are the following: provision of capital for economic growth, allocation of capital in the most lucrative projects, generation of maximum returns, increase of money savings, generation of maximum volumes of capital, etc.*

Key words: *capital, market, objectives, material, organized*

JEL classification: *G29*